

Asger Munk:

Lenin og de demokratiske rettigheder i den russiske revolution

Lenins opfattelse af demokratiske rettigheder undersøges forud for revolutionen, i dennes første fase, og under og efter borgerkrigen. Hovedvægten ligger på Lenins begrundelser for indgreb over for de øvrige partier og afslutningsvis drøftes mulige årsager til eneste-partisystemets etablering. Hos Lenin kædedes de demokratiske rettigheder snævert sammen med de praktiske muligheder for at realisere dem. F.eks. sås pressefrihed som snævert forbundet med "folkets" rådgivning over aviser, forsamlingsfrihed som råderet over bygninger. Han argumenterer intetsteds teoretisk for, at der kun må eksistere ét parti under proletariatets diktatur. Begrundelserne for indgreb over for de øvrige partier er hele tiden konkrete. Oprindeligt opererede Lenin med udvidede demokratiske rettigheder og en fredelig konkurrence mellem partierne. Men allerede forud for borgerkrigen indskrænkedes rettighederne. I Lenins begrundelser for disse indskrænkninger indgik fra starten politiske kriterier, og disse fremstår til slut som enekriterium. Det konkluderes, at Lenins partiteori kombineret med hans diktaturbegreb og folkeflertalsopfattelse er central for forståelsen af etableringen af et eneste-partisystem.

1. Indledning

De demokratiske rettigheder i overgangssamfundet skal her idealtypisk fastlægges som omfattende en kombination af visse af de traditionelle borgerlige frihedsrettigheder og et materielt funderet rettighedsbegreb med vægten på den praktiske realisering af disse. Dette indebærer på den ene side principielle "juridiske rettigheder":¹ ytringsfrihed (herunder pressefrihed), forsamlingsfrihed, fri foreningsdannelse (inkluderende retten til dannelse af politiske partier), trosfrihed m.v. På den anden side indebærer den praktiske realisering af disse rettigheder, at to yderligere betingelser af "resourcemæssig" art må være opfyldt. For det første at der skabes praktiske muligheder for at realisere disse rettigheder via tildelingen af økonomiske midler. For det andet at der også skabes en faktisk lighed i udnyttelsen af de ressourcer, der er stillet til rådighed.

1) Hos Rosa Luxembourgen finder vi en tilsvarende principiel insisteren på demokratiske rettigheder, d.v.s. gældende også for regimets modstandere (R.L., Die russische Revolution, i Schriften zur Theorie der Spontaneität, Hamburg: Rowolt, 1970, p. 186). Spørgsmålet om de juridiske rettigheder i forbindelse med overgangssamfundet indgår også i dag som en central del af diskussionen af socialistisk demokrati. Se f.eks. for den aktuelle diskussion hos Venstre-socialisterne "Demokrati og socialisme", VS-Bulletin, november 1980.

Asger Munk:

Lenin og de demokratiske rettigheder i den russiske revolution

Lenins opfattelse af demokratiske rettigheder undersøges forud for revolutionen, i dennes første fase, og under og efter borgerkrigen. Hovedvægten ligger på Lenins begrundelser for indgreb over for de øvrige partier og afslutningsvis drøftes mulige årsager til eneste-partisystemets etablering. Hos Lenin kædedes de demokratiske rettigheder snævert sammen med de praktiske muligheder for at realisere dem. F.eks. sås pressefrihed som snævert forbundet med "folkets" rådgivning over aviser, forsamlingsfrihed som råderet over bygninger. Han argumenterer intetsteds teoretisk for, at der kun må eksistere ét parti under proletariats diktatur. Begrundelserne for indgreb over for de øvrige partier er hele tiden konkrete. Oprindeligt opererede Lenin med udvidede demokratiske rettigheder og en fredelig konkurrence mellem partierne. Men allerede forud for borgerkrigen indskrænktes rettighederne. I Lenins begrundelser for disse indskrænkninger indgik fra starten politiske kriterier, og disse fremstår til slut som enekriterium. Det konkluderes, at Lenins partiteori kombineret med hans diktaturbegreb og folkeflertalsopfattelse er central for forståelsen af etableringen af et eneste-partisystem.

1. Indledning

De demokratiske rettigheder i overgangssamfundet skal her idealtypisk fastlægges som omfattende en kombination af visse af de traditionelle borgerlige frihedsrettigheder og et materielt funderet rettighedsbegreb med vægten på den praktiske realisering af disse. Dette indebærer på den ene side principielle "juridiske rettigheder":¹ ytringsfrihed (herunder pressefrihed), forsamlingsfrihed, fri foreningsdannelse (inkluderende retten til dannelse af politiske partier), trosfrihed m.v. På den anden side indebærer den praktiske realisering af disse rettigheder, at to yderligere betingelser af "ressourcemæssig" art må være opfyldt. For det første at der skabes praktiske muligheder for at realisere disse rettigheder via tildelingen af økonomiske midler. For det andet at der også skabes en faktisk lighed i udnyttelsen af de ressourcer, der er stillet til rådighed.

1) Hos Rosa Luxembourgen finder vi en tilsvarende principiel insisteren på demokratiske rettigheder, d.v.s. gældende også for regimets modstandere (R.L., Die russische Revolution, i Schriften zur Theorie der Spontaneität, Hamburg: Rowolt, 1970, p. 186). Spørgsmålet om de juridiske rettigheder i forbindelse med overgangssamfundet indgår også i dag som en central del af diskussionen af socialistisk demokrati. Se f.eks. for den aktuelle diskussion hos Venstre-socialisterne "Demokrati og socialisme", VS-Bulletin, november 1980.

Dette indebærer en ophævelse af classeskellene og generelt den sociale emancipation på alle samfundslivets områder.²

Hovedfokuseringen vil ligge på Lenins opfattelse af disse rettigheder relateret til de politiske partier og partisystemets faktiske udvikling. Da pressefriheden er en forudsætning for partiernes artikulation, vil den i revolutionens første fase blive udskilt til særskilt behandling. Specielt knytter interessen sig til Lenins begrundelser for indgreb i de demokratiske rettigheder, der har betydning for partierne. F.eks. synes det klart, at intet styre vil tolerere terroristiske partier, ligesom der i alle politiske systemer findes grænser for ytringsfriheden. Desuden synes der i alle krigsførende lande eller lande i borgerkrig at blive foretaget større eller mindre indskrænkninger i de demokratiske rettigheder. Lenins opfattelse vil blive undersøgt i tre perioder: forud for oktoberrevolutionen, i dennes første fase frem til borgerkrigens begyndelse (der normalt dateres til slutningen af maj 1918),³ og endelig under borgerkrigen og efter denne frem til det første år under NEP.⁴ Afslutningsvis vil - med udgangspunkt i gennemgangen af Lenins begrundelser - en række hypoteser om årsagen til eneste-partisystemets etablering blive drøftet.⁵

Udviklingen i disse forhold nødvendiggør imidlertid en inddragelse af dels den historisk/socioøkonomiske og dels den teoretiske kontekst. Således skal der indledningsvis gives en kort karakteristisk af det russiske samfund (inklusive partierne) og af Lenins statsteori, opfattelse af proletariatets diktatur og demokratibegreb.

-
- 2) Dette spørgsmål vil blive behandlet i det følgende, men der vil ikke blive foretaget en vurdering af udviklingen, idet dette ville rejse hele spørgsmålet om den leninske strategi for socialisme og specifikt denne i tilbagestående lande.
 - 3) Dateringen knytter sig til den tjekiske legions opstand (se herom f.eks. Ch. Bettelheim, Les luttes des classes en URSS , Seuil: Maspero, 1974, p. 48.
 - 4) NEP (Den nye økonomiske politik) afløste "krigskommunismen". Karakteristisk for "NEP" var en ændret landbrugspolitik, hvor de tidligere tvangsinddrivelser af landbrugsvarer erstattedes af en naturalieskat. Desuden etableredes et privat marked for landbrugsvarer, ligesom privat industri og handel opnåede et vist spillerum.
 - 5) Ved et eneste-partisystem forstås, at kun ét parti tillades at fungere. Ved et ét-partisystem, at der kun findes et parti, men hvor dette ikke er begrundet i forbud eller repressive foranstaltninger. (Se for en til dels tilsvarende definition Erik Rasmussen, Komparativ Politik , København, 1971, p. 243).

2. Det russiske samfund og partierne

Det russiske samfund var 1917 målt med vesteuropæisk målestok et tilbagestående samfund. Langt det overvældende flertal af befolkningen var bosiddende og beskæftiget på landet. Den moderne industriarbejderklasse var numerisk svag, men sammenlignet også med de mest industrialiserede lande stærkt koncentreret. I det omfang, revolutionen primært baseredes på arbejderklassen, var den sociale basis således svag.⁶ Et yderligere handicap var, at det russiske produktionsapparat var stærkt nedslidt oven på 1. verdenskrigs forcerede rustningsproduktion. Borgerkrigen, der suppleredes af udenlandsk intervention, medvirkede også til ugunstige forhold for rådsdemokratiet. Desuden blev Lenins håb om revolutionens udbrud i Vesteuropa gjort til skamme.

Det største parti var det socialrevolutionære, der ved valget til den konstituerende forsamling i november 1917 opnåede absolut flertal. Partiet, hvis sociale basis udgjordes af bønderne, gik ind for den konstituerende forsamling, for godsernes ekspropriation og jordens fordeling på individuelle brug. Programmatisk var det imod kapitalisme. Partiet splittedes efter revolutionen, hvor den radikale fløj, de venstre-socialrevolutionære, fra november 1917 til marts 1918 indgik i koalitionsregering med bolshevikkerne, hvilken ophørte blandt andet på grund af forskellig holdning til fredsslutningen med tyskerne. De venstrerevolutionære bekendt sig til sovjetmagten. Menshevikkerne, som primært satsede på arbejderklassen, fastholdt i modsætning til bolshevikkerne "læren" om, at Rusland kun var moden til en borgerlig revolution, som først efter en længere periode kunne afløses af en socialistisk. I konsekvens heraf gik partiet ind for etableringen af et borgerligt demokrati.⁷ Gennem den skærpede klassekamp i foråret og sommeren 1917 tabte menshevikkerne deres hidtidige førerposition inden for arbejderklassen til bolshevikkerne. Allerede fra foråret 1918 begyndte menshevikkerne dog at genvinde sin position

6) Se for en problematisering af Lenins primære satsen på arbejderklassen: R. Dutschke, Forsøg på at stille Lenin på benene, Århus: Modtryk, 1975.

7) Se for eksempel Churchward, Contemporary Soviet Government, London, 1968, pp. 32-40.

i arbejderklassen.⁸ Anarkisterne er p.g.a. mangfoldet af grupper vanskelige at skildre, men generelt kan det siges, at de lå på linie med bolshevikkerne i parolen om "nedbrydningen af det borgerlige statsapparat", men at vejene skiltes i bolshevikernes konkrete opbygning af et nyt statsapparat.⁹ Ovennævnte erklærede socialistiske partier betegnedes af Lenin generelt som småborgerlige partier. Det største borgerlige parti var de konstitutionelle demokrater (kadetterne), der var et liberalt vestligt orienteret parti.

3. Statsteori, proletariatets diktatur og demokratibegreb

Lenin opererer med et abstrakt statsbegreb; det vil sige dækkende staten i alle klassesdelte samfund. Grundlaget for statsopfattelsen ligger i klasseanalysen: afgørende for statens genesis og funktionsmåde er således spaltningen af samfundet i klasser og eksistensen af uforsonlige klasse modsætninger.¹⁰ I Lenins sontring mellem samfund og stat indgår, at staten er "baseret" på samfundet, hvilket staten imidlertid "står over" og stadig mere fjernes fra.¹¹ Statens primære funktion er undertrykkelse. Generelt fokuserer Lenins statsteori på magten og repressionen.¹²

Lenin sondrer mellem statsapparat og statsmagt.¹³ I Lenins ab-

8) Se Anweiter, "Einleitung" i Kool und Oberländer, Arbeiterdemokratie und Parteidiktatur, Bd. 1, München, 1972, pp. 28-29 og p. 43.

9) Ibid., p. 36 og p. 45.

10) Lenin tager her udgangspunkt i F. Engels, Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, MEW, Bd. 21, p. 165. Herudover er Lenins betragtninger især baseret på K. Marx, Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, MEW, Bd. 8 (1852) og Der Bürgerkrieg in Frankreich, MEW, Bd. 17 (1871), se Staat und Revolution, september 1917, L.W., Bd. 25, pp. 398-99.

11) Ibid., blandt andet p. 400 og p. 401.

12) Dette fremgår af en række definitionsagtige formuleringer, for eksempel "Der Staat ist eine besondere Machtorganisation, eine Organisation der Gewalt zur Unterdrückung einer Klasse (ibid., p. 415). Se for tilsvarende definitioner ibid., p. 409 og p. 410 og for en nærmere redegørelse A. Munk, Lenins opfattelse af rådsdemokratiet under proletariatets diktatur samt rådsdemokratiets faktiske udvikling i den russiske revolution, speciale, Institut for Statskundskab, maj 1979, pp. 24-25. Der skal generelt henvises hertil for en uddybning af argumentationen i nærværende artikel.

13) Staat und Revolution, p. 400 og p. 402.

strakte statsbegreb er kernen i statsapparatet særlige formationer af bevæbnede mennesker.¹⁴ Specifikt for den borgerlige stat er, at de væsentligste dele af statsapparatet er den stående hær og bureaukratiet (embedsmandsvæsenet).¹⁵ Statsmagten defineres klasse-mæssigt i den forstand, at spørgsmålet om statsmagten er et spørgsmål om, hvilken klasse der er i besiddelse af magten.¹⁶ Imidlertid er der en tæt forbindelse mellem statsmagt og -apparat. Apparatet er ikke et politisk neutralt organ, men specifikt knyttet til en bestemt classes interesse.¹⁷

Proletariatet er således ikke i stand til at herske gennem det borgerlige statsapparat, der som nævnt er tæt forbundet med borgerskabets magt. Dette betyder dog ikke, at Lenin ikke differentierer mellem borgerlige statsformer, idet den demokratiske republik (i modsætning til autokratiet) letter proletariatets kamp for socialisme.¹⁸ Da proletariatet ikke er i stand til at herske via det borgerlige statsapparat, bliver den proletariske revolutions hovedopgave heroverfor sønderbrydningen af det borgerlige statsapparat.¹⁹ Spørgsmålet om, hvad der skal sættes i stedet, fører os frem mod proletariatets diktatur.

Proletariatets diktatur er ensbetydende med en stat, hvor arbejderklassen besidder statsmagten, er organiseret som herskende klasse. Som en refleks af statsteorien indebærer dette, at der er tale om en undertrykkelsesmagt rettet imod borgerskabet. Således ses statsteoriens repressive fokusering at slå igennem i diktaturbegrebet.²⁰ I overensstemmelse med Lenins generelle diktaturbegreb er der tale om en del af befolkningens herredømme over hele samfun-

14) Ibid., p. 401.

15) Ibid., p. 419.

16) Ibid., p. 399 og Berichte über die Wirtschaftliche Zerrüttung, L.W., Bd. 24, p. 528.

17) Se for eksempel om embedsmandskorpsets binding til finanskapitalen, Eine der Kernfragen der Revolution, L.W., Bd. 25, pp. 380-381.

18) Se Staat und Revolution, p. 410 og p. 467.

19) Ibid., p. 418.

20) Ibid., pp. 414-15.

det. Dette herredømme udgør en uindskrænket magt, som ikke støtter sig på loven, ikke på valg eller formelle flertal, men direkte på magt eller tvang.²¹ Imidlertid er proletariatets diktatur ikke udelukkende identisk med undertrykkelsen af borgerskabet. Dets funktion er herudover gennem igangsættelsen af den socialistiske økonomi at afskaffe al udbytning.²² Spørgsmålet bliver herefter, hvorfor proletariatets diktatur er nødvendigt? Dette indbefatter, hvorfor besiddelsen af statsmagten er nødvendig? Lenins hovedsvar er, at dette er nødvendigt for at holde udbytterne nede og til at lede den øvrige udbyttede del af befolkningen. En opgivelse af statsmagten er således ensbetydende med at nedlægge våbnene over for borgerskabet. Desuden indbefattes i spørgsmålet: hvorfor (netop) proletariatet? Baggrunden herfor er, at proletariatet er den eneste konsekvent revolutionære klasse, idet det øvrige udbyttede folk splittes af borgerskabet.²³ Men samtidig indebærer proletariatets diktatur en alliance med det øvrige udbyttede folk.²⁴ Endelig er proletariatets diktatur ikke blot et diktatur, men samtidig også et demokrati. Herved er vi fremme ved Lenins demokratibegreb.

Demokratibegreb. Lenin sondrer mellem forskellige former for

-
- 21) Jvf. Gesamtrussische Konferenz der SDAP (R) (B), april 1917, L.W., Bd. 24, p. 228 og Eine Seuche der Vertrauensseligkeit, juni 1917, L.W., Bd. 25, p. 54. Balibar fortolker Lenins formulering som betydende, at enhver stat påtvinger sin magt over samfundet formidlet gennem retten, og at retten derfor aldrig kan være grundlaget for denne magt. Det reale grundlag kan kun være et "Kräfteverhältnis" mellem klasserne. Men det betyder ikke, at en stat kan eksistere uden love eller uden organiseret ret. (E. Balibar, Über die Diktatur des Proletariats, VSA, Hamburg/Westberlin 1977, p. 47). Balibars fortolkning synes plausibel. Problemet er, at dette p.d.e.s. kan opfattes som en historisk forklarings"kategori" og p.d.a.s. som handlingsvejledning, ud fra hvilken de demokratiske rettigheder må være subsumeret klassekampen.
- 22) Staat und Revolution, pp. 415-416.
- 23) Dette "naive" spørgsmål rejser hele marxismens grundproblematik, i hvilken forstand det selvsagt ikke skal besvares her. Lenin begrundede nærmere proletariatets ledende rolle med dets økonomiske rolle i storproduktionen (ibid., pp. 415-16). Om kampen imod borgerskabet, se ibid., p. 449.
- 24) Se om den tidlige alliancepolitik for eksempel "Zwei Taktiken ...", 1905, L.W., Bd. 9, pp. 88ff. og for en behandling af den senere for eksempel Marxistische Aufbauorganisation, Demokratie og socialisme, Århus: Modtryk, 1975, spec. pp. 92-93.

demokrati:²⁵ Et af disse udgøres af den demokratiske republik, hvor blandt andet USA nævnes som eksempel. Når den borgerlige stat er en undertrykkelsesmagt og dermed et diktatur, kunne Lenins opfattelse synes paradoksal. Imidlertid vedrører demokratiet formen. Den demokratiske republik er således det formmæssige modstykke til absolutisme. Endvidere benyttes betegnelsen demokrati om proletarisk demokrati. Fælles for begge anvendelser af termen demokrati er, at der er tale om en stat, dvs. en classes undertrykkelse af en anden, og at mindretallets underordning under flertallet anerkendes.²⁶ I det borgerlige demokrati sker dette kun formelt, men det sker reelt i det proletariske demokrati.²⁷ Herudover er de to begreber differentierede efter klasseindhold: borgerligt ctr. proletariske. Generelt ser Lenin det borgerlige demokrati som et demokrati for de rige, for et mindretal. Således er der tale om en række begrænsninger i de demokratiske rettigheder: valgretten er begrænset, liegså forsamlingsfriheden, og pressefriheden består i borgerskabets monopol på pressen.²⁸ I modsætning til den borgerlige ideologi er parlamentet ikke det egentlige magtcentrum. Dette ligger derimod i hæren og bureaukratiet.²⁹ Endelig er lønslaveri trods den formelle lighed folkets lod.³⁰ Det proletariske demokrati udgør sammenlignet med det borgerlige en højere form for demokrati, et mere fuldstændigt demokrati. Det betyder en udvidelse af demokratiet for folket, men samtidig en række undtagelser for friheden for udbytterne, idet disse må holdes nede. Lenin taler i den forbindelse om demokratiets modificering.³¹

Den højere form for demokrati materialiseres i det proletariske statsapparat, hvis principper Lenin baserer på Marx' skildring af Pariserkommunen, hvilken kobles med sovjetmagten. "Strukturen" i

25) Ikke alle Lenins anvendelser af termen demokrati vil blive behandlet her. Se nærmere herom for eksempel Hans A. Christophersen, The Meaning of Democracy as Used in European Ideologies, Oslo, 1966, pp. 252-258, eller Munk, op.cit., pp. 39-44. Se for Marx' og Engels' demokratibegreb Curt Sørensen, "Marx' og Engels' demokratiteori", Politica, nr. 2, 1979, pp. 40-92.

26) Staat und Revolution, p. 469 og p. 476.

27) Ibid., p. 486.

28) Ibid., pp. 474-75.

29) Ibid., p. 436.

30) Ibid., p. 410.

31) Ibid., p. 476.

statsapparatets opbygning kan angives i en række punkter: 1. Repræsentationsorganerne (konkret sovjetterne) skal være arbejdende organer, både lovgivende og udøvende. 2. Uindskrænket valg og afsættelighed af alle embedsmænd inklusive dommere. 3. Disse må aflønnes med en løn, der ikke overstiger en gennemsnitlig arbejderløn. 4. Afskaffelsen af politi og hær, hvilke erstattes af den direkte bevæbning af folket. 5. Befolkningens direkte inddragelse i administrationen af staten. 6. Statsapparatets opbygning efter proletær, demokratisk centralisme.³²

Via denne demokratisering erstattes én type demokrati med en ny type. Desuden er denne demokratiserede stat en halvstat eller en bortdøende stat. Det er en stat i den forstand, at det er en undertrykkende magt, men ikke en stat når det drejer sig om et andet aspekt: staten som værende adskilt fra og hævet over samfundet.³³

Herefter skal vi betragte Lenins eksplicitte formuleringer om demokratiske rettigheder i de tre perioder.

4. Opfattelsen af demokratiske rettigheder forud for oktoberrevolutionen

Såvel forud for 1905-programmet som i dette, der skulle indebære etableringen af "proletariatets og bøndernes revolutionært demokratiske diktatur" opererede Lenin med de traditionelle frihedsrettigheder (ytrings-, tros-, forsamlings-, presse-, partifrihed og strejkeret).³⁴

32) Se ibid., pp. 432-37, p. 439, se om den proletære centralisme ibid., p. 442-43 og for en sammenfatning af de fleste af "elementerne" i det proletariske statsapparat Über die Doppelherrschaft, April 1917, L.W., Bd. 24, p. 21.

33) Se Staat und Revolution, p. 409, p. 432 og p. 477 og for en nærmere behandling af statens bortdøen Munk, op.cit., pp. 58-66.

34) Forud for 1905 opstilles kravet om disse rettigheder i Entwurf des Programms der SDAPR, 1902, L.W., Bd. 6, p. 5. 1905-konstruktionen var Lenins program for den borgerlige revolution med arbejderklassen som drivkraft (se nærmere herom Zwei Taktiken der Sozialdemokratie in der demokratischen Revolution, L.W., Bd. 9, passim). 1905-programmet indebærer en art "blandingssamfund", der ikke var entydigt socialistisk eller kapitalistisk i gængs forstand (jvf. Curt Sørensen, Marxismen og den sociale orden, Grenå, 1976, pp. 419-20). Se hvad angår kravet om demokratiske rettigheder i "Proletariatets og bøndernes revolutionært demokratiske diktatur", Unsere Aufgaben und der Sowjet der Arbeiterdeputierten, 1905, L.W., Bd. 10, p. 9.

Hvad angår proletarietets diktatur,³⁵ behandles pressefriheden i en artikel fra september 1917. Lenins opfattelse indebærer dels en etablering af et offentligt monopol på avisannoncering og dels statens (dvs. sovjeternes) beslaglæggelse af alle papirforråd, trykkerier m.v. Disse "ressourcer" skulle herefter fordeles på sovjetter, de større partier, de mindre partier og endelig på større grupper af borgere (ud fra foreningsmedlemstal, underskrifter eller lign.). Denne form for pressefrihed, hvor der ikke blot er tale om fravær af censur, karakteriseres som en udvidelse af den borgerlige pressefrihed.³⁶ Spørgsmålet bliver, om pressefriheden skulle gælde for alle under proletarietets diktatur, dvs. uafhængigt af klassetilhørsforhold. Lenin er her en smule uklar, men læses hans eksplicite formuleringer i sammenhæng med demokrati- og diktaturbegrebet (jvf. ovenfor), giver det næppe mening at indlæse et løfte om pressefrihed for udbytterne.³⁷ I Lenins hovedværk om proletarietets diktatur, Staat und Revolution, omtales blandt de demokratiske rettigheder kun trosfriheden og den almindelige valgret. Førstnævnte anses som en privatsag over for staten, men som et kampmål for partiet, hvilket er uproblematisk, så længe kamp betyder ideologisk kamp.³⁸

Religionsfriheden fremhæves ligeledes i en tidligere artikel, hvor de øvrige demokratiske rettigheder er underforståede.³⁹ Mens den almindelige valgret under den borgerlige stat ikke ses som værende i stand til at bringe folkeflertallets vilje til udtryk, afvises denne ikke med herblik på proletarietets diktatur, idet

35) Det er uklart i 1917, hvilken "konstruktion" Lenin opererer med, men det synes rimeligt at fortolke hans formuleringer om demokratiske rettigheder fra marts 1917 som omhandlende proletarietets diktatur, idet skiftet i politikken betonende overgangen til socialistisk revolution indledes på dette tidspunkt.

36) Wie wird der konstituierende Versammlung der Erfolg gesichert, September 1917, L.W., Bd. 25, pp. 388-89 og pp. 391-92.

37) Hvad angår ytringsfrihedens klassemæssige udstrækning skriver Lenin p.d.e.s. om forslaget "Das wäre ein Wiederherstellung und Erweiterung der Pressefreiheit. Denn Pressefreiheit bedeutet, dass alle Meinungen aller Bürger frei verbreitet können" (ibid., p. 391) og p.d.a.s. "... das eben wäre eine wirkliche Pressefreiheit für alle, aber nicht für die reichen" (ibid., p. 392).

38) Trosfriheden omtales i Staat und Revolution, Bd. 25, p. 464.

39) Thesenentwurf vom 4. (17.) März 1917, L.W., Bd. 23, p. 303.

Lenin lader dette spørgsmål stå åbent.⁴⁰ Konkluderende kan det siges, at Lenin opererer med eksistensen af demokratiske rettigheder både juridisk og ressourcemæssigt for det arbejdende folk, medens der ikke kan indlæses et "løfte" herom til borgerskabet (og generelt udbytterne).

5. Oktoberrevolution til borgerkrig:

5.1. Demokratiske rettigheder generelt

Det kan generelt siges, at Lenin formulerer sig i et særdeles ringe omfang herom. Fra den første fase efter oktoberrevolutionen kan nævnes, skønt disse forhold ikke indgår eksplicit i en redegørelse for demokratiske rettigheder, at Lenin dels udtrykker håb om, at man ikke vil blive nødsaget til at anvende terror på linje med den franske revolutions, og at fængslede personer er blevet løsladt mod løfte om at afstå fra sabotage,⁴¹ og dels at kritik af folkekommissærerne ikke kræver tilladelse, men tværtimod er en revolutionær pligt.⁴²

Ud fra Lenins eksplicitte formuleringer om demokratiske rettigheder kan det konstateres, at han ikke opererer med disse for borgerskabet, i hvert tilfælde ikke i det omfang disse "yder modstand", idet disse rettigheder netop siges at være underlagt den "unbedingt schonungslose Unterdrückung des Widerstands des Ausbeuters".⁴³ Overfor ikke-udbytterne, det arbejdende folk, ligger Lenins betoning på de sociale rettigheder, dvs. afskaffelsen af al udbytning, ophævelse af klasseskel, skånselsløs undertrykkelse af udbytterne og skabelsen af et socialistisk samfund. Til sikringen heraf skitseres bolshevikkernes økonomiske og politiske overgangsprogram, hvori det

40) Staat und Revolution, p. 406.

41) Rede in der Sitzung des Petrograder Sowjets ..., 4. (17.), november 1917, L.W., Bd. 26, p. 289.

42) Sitzung des Gesamtrussischen Zentralerekutivkomitees, 10. (23.), november 1917, L.W., Bd. 26, p. 313.

43) Ausserordentlicher Siebenter Parteitag der KPR(B), 6.-8. marts 1918, L.W., Bd. 27, p. 122.

arbejdende folks eksklusive ret til magten fremhæves.⁴⁴ Desuden lægges hovedvægten i forlængelse heraf på sikringen af udnyttelsen af rettighederne.⁴⁵ Denne udnyttelse eksemplificeres med presse- og forsamlingsfriheden, hvor de bedste paladser og bygninger stilles til rådighed for forsamlinger, og hvor de bedste trykkerier kan benyttes af arbejderne.⁴⁶ Efter således at have konstateret Lenins betoning af de samfundsmæssige og snævrere ressourcemæssige forudsætninger for sovjetmagts demokratiske rettigheder bliver spørgsmålet om disse rettigheder også er forbundet med juridisk frihed (jvf. idealtypen). På den ene side omtaler Lenin forsamlingsretten og nævner, at det "gamle minimalprogramms frihedsrettigheder" skal opregnes i det nuværende program.⁴⁷ På den anden side bliver spørgsmålet, hvor omfattende de demokratiske rettigheders underordning under kampen mod udbytternes modstand skal fortolkes. Betyder det, at der ikke gælder demokratiske rettigheder for borgerskabet, i det omfang dette gør oprør imod sovjetmagten? Eller betyder det, at politiske retninger inden for det arbejdende folk kan forbydes, fordi de efter bolshevikkernes opfattelse objektivt støtter borgerskabet? Dette spørgsmål vil blive belyst ved en undersøgelse af pressefriheden og "partifriheden" i perioden.

5.2. Ytringsfrihed. Pressen

Den borgerlige presse blev allerede lukket få dage efter magtovertagelsen, dog overlevede enkelte borgerlige aviser frem til sommeren 1918.⁴⁸ Begrundelsen for lukningerne fremgår af et dekret fra

44) Deklaration der Rechte des werktätigen und ausgebeuteten Volkes, Januar 1918, L.W., Bd. 26, specielt p. 422 og p. 426. Denne rettighedsdeklaration betegnede af bolshevikken Sverdlov ved forelæggelsen for den Konstituerende Forsamling januar 1918 som det socialistiske modstykke til den franske revolutions menneskerettighedserklæring. Det er her bemærkelsesværdigt, at de juridiske rettigheder overhovedet ikke er opført i deklARATIONEN. (Angående forelæggelsen se J. Bunyan og H.H. Fisher, The Bolshevik Revolution 1917-18. Documents and Materials, Stanford 1961, p. 372).

45) Ausserordentlicher Siebenter Parteitag ..., op.cit., Bd. 27, p. 142.

46) Ibid., pp. 142-43.

47) Ibid., p. 143. Det er ikke lykkedes mig at finde frem til det "gamle" minimalprogram, men i Lenins udkast til program fra 1902 opregnes - som nævnt - alle de juridiske rettigheder (jvf. Entwurf des Programms der SDAPR, L.W., Bd. 6, p. 15).

48) E.H. Carr, The Bolshevik Revolution 1917-1923, Penguin (Pelican Books), vol. 1, 1976, p. 177.

folkekommissærernes råd af 27. oktober (19. november), i hvilket pressen beskrives som et våben i fjendens hånd "no less dangerous than bombs and machineguns". De nærmere begrundelser er problematiske i den forstand, at der heri indgår en række "elastiske" kriterier og dermed et stort spillerum for en politisk-indholdsmæssig definition af ytringsfrihedens grænser. Samtidig betones, at dekretet var foreløbigt.⁴⁹

I debatten om lukning af borgerlige blade var Lenins holdning utvetydig, jvf. "Duldet man das Erscheinen solcher Zeitungen [den borgerlige presse AM], so heisst das, dass man aufgehört Sozialist zu sein". Af sammenhængen fremgår det, at Lenins afvisning af pressefrihed er principiel og ikke konkret begrundet.⁵⁰

Men ikke kun de borgerlige aviser blev udsat for indgreb. Også de erklærede socialistiske partiers presse forhindredes i at fungere. De socialrevolutionæres presse blev praktisk taget lukket allerede januar 1918.⁵¹ Menshevikernes centrale partiorgan standsedes af bolshevikkerne 18. november (1. december) 1917. Men menshevikkerne havde dog en betydelig partipresse frem til sommeren 1918.⁵² Fra foråret 1918 blev de anarkistiske aviser også forfulgte, men stadigvæk udkom blade fra anarkistiske grupper.⁵³ Der indførtes reelt presse censur fra marts 1918.⁵⁴ Endelig må det fremhæves, at bolshevikpartiets praksis i forhold til andre partiers aviser var stærkt svingende og ikke kan ses som udtryk for en bevidst plan til etablering af et monopol på pressen.⁵⁵

Lenin gentog i november 1917 sin plan for en demokratisering

49) Lukning af aviser forekommer således i tilfælde, hvor avisen "call for open opposition or disobedience to the Workers' and Peasants' Government" eller "sow sedition by a frankly slanderous perversion of facts". (Jvf. Bunyan og Fisher, op.cit., p. 220).

50) Sitzung des Gesamtrussischen Zentralexekutivkomitees, 4. (17.), november 1917, L.W., Bd. 26, p. 280.

51) L. Schapiro, The Origin of the Communist Autocracy, Political Opposition in the Soviet State, First Phase 1917-1922, London, 1955, p. 173.

52) Ibid., p. 151.

53) Ibid., p. 185.

54) Bettelheim, op.cit., p. 237.

55) Den stærkt svingende praksis fremhæves af Bettelheim, op.cit., pp. 236-39. Denne nævner blandt andet, at der fortsat udkom borgerlige aviser trods Lenins klare formuleringer herimod. Se også Carr, op.cit., pp. 168-70.

af ytringsfriheden med fordeling af ressourcer efter antal af tilhængere,⁵⁶ og der blev også på grundlag heraf udarbejdet et dekret om en sådan fordeling.⁵⁷ Imidlertid kom kun dettes "negative side, dvs. fratagelsen af borgerskabets ressourcer, til at virke i praksis.⁵⁸ Ved et senere dekret om pressefrihed fra januar 1918 indgik der ligesom i de tidligere en særdeles "elastisk" definition af forbrydelser imod folket. Blandt sådanne nævntes "all untrue or distorted statements about public life".⁵⁹ Navnlig synes "fordrejede" påstande at muliggøre en politisk indholdsmæssig vurdering.

Udover det ovenfor omtalte formulerer Lenin sig kun ved en enkelt lejlighed om pressefriheden. I en provokeret udtalelse via tilråb fra salen udtaler Lenin, at proletariatet ikke kan tillade udgivelsen af aviser fra kontrarevolutionære, fra borgerskabets tilhængere og fra de, der samarbejder med disse.⁶⁰ M.a.o. må også politiske retninger inden for det arbejdende folk, der på den ene eller anden måde støtter borgerskabet fratages deres presse. Indgreb over for pressefriheden er i sig selv et alvorligt handicap for andre partier, i det følgende skal vi se på øvrige indgreb over for partierne.

5.3. Partierne

Lenin formulerer på intet tidspunkt i denne periode nødvendigheden af et eneste-parti-system, dvs. et system hvor kun ét parti er tilladt.⁶¹ Tværtimod omtaler Lenin efter magtovertagelsen muligheden

56) Jvf. Lenins formulering om pressefrihed for arbejder- og bonderegeringen: "... die Befreiung der Presse vom Joch des Kapitals, die Überführung der Papierfabriken und Druckereien in Staatseigentum, das gleiche Recht für jede Gruppe von Staatsbürgern, die eine bestimmte zahlenmäßige Stärke erreicht (z.B. 10.000), über einen entsprechenden Teil der Papiervorräts und der Druckereikapazität zu verfügen", Resolutionsentwurf zur Pressefreiheit, 4.(17.), november 1917, L.W., Bd. 26, p. 277.

57) Se resolution fra den centrale eksekutivkomité, Bunyan og Fisher, op.cit., pp. 221-222.

58) Jvf. Schapiro, op.cit., p. 173.

59) Ibid., p. 173.

60) Ausserordentlicher 4. Gesamtrussischer Sowjetkongres, 14.-16. marts 1918, L.W., Bd. 27, p. 167.

61) Den manglende formulering af nødvendigheden af et sådant partisystem kan selvsagt ikke dokumenteres. Se for samme opfattelse Curt Sørensen, "Marxismen ...", op.cit., p. 583, note 2 og Roy A. Medvedev, On Socialist Democracy, New York, 1975, pp. 91-95.

af et fredeligt magtskifte mellem partierne i sovjetterne via vælgerens mulighed for at tilbagekalde de valgte.⁶² Samtidig fremhæver Lenin i november 1917, at intet parti er blevet udelukket fra sovjetterne, og at de socialrevolutionære og menshevikerne selv forlod sovjetkongressen.⁶³

Blandt de borgerlige partier skal kun Kadetterne behandles.⁶⁴ Dette parti blev forbudt 28. november (1. december) 1917. Forbudet begrundedes dels med, at partiet var en "fjende af folket" og dels med, at partiet stod i forbindelse med "dem Kornilow-Kaledinschen Bürgerkriegs gegen die Revolution".⁶⁵ I Lenins mere udbyggede begrundelse for forbudet er flere elementer konkrete og mere generelle til stede, men den generelle anklage, at partiet er borgerskabets generalstab, synes at være tilstrækkelig til at konstituere grundlaget for et forbud.⁶⁶

Ingen af de erklærede socialistiske partier blev direkte dekretmæssigt forbudt forud for borgerkrigen. Imidlertid udsattes de for bolshevikisk repression på en række områder, hvor indgrebene over for deres aviser er omtalt ovenfor. Denne ikke-dekretmæssige re-

62) Se for eksempel Referat über das Abberufungsrecht ..., 21. november (4. december) 1917, L.W., Bd. 26, p. 336.

63) Jvf. for eksempel Beratung der Regimentsvertreter der Petrograder Garnison, 29. oktober (11. november) 1917, L.W., Bd. 26, p. 261.

64) Baggrunden for kun at behandle Kadetterne er, at dette var det mest "moderate" af de borgerlige partier, hvorfor begrundelsen for forbud mod dette parti som et minimum må formodes at gælde for de mere højreorienterede partier.

65) Dekret über die Verhaftung der Führer des Bürgerkriegs gegen die Revolution, 28. november 1917, L.W., Bd. 26, p. 348. Se også "Proklamation" fra Folkekommisærernes Råd, "The Cadet Party Declared an Enemy of the People" fra samme dag, optrykt i Bunyan og Fisher, op.cit., p. 357.

66) I Lenins mere udbyggede kritik af Kadetterne er en konkret kritik at støtte Kaledin (general, leder af Donkosakkerne, død februar 1918) og at være den politiske generalstab for borgerskabet hele tiden præsente. At den sidste anklage skulle være tilstrækkelig til et forbud bygger på en fortolkning af Lenins formuleringer i Sitzung des Gesamtrussischen Zentral-exekutivkomitees, L.W., Bd. 26, p. 349 og p. 351, og på Rede auf dem zweiten Gesamtrussischen Kongress der Bauerndeputierten, L.W., Bd. 26, p. 357. Kornilow var general og tidligere øverstkommanderende.

pression fandt hovedsageligt sted fra vinteren 1917/1918 og umuliggjorde i vid udstrækning disse partiers arbejde.⁶⁷

Spørgsmålet bliver imidlertid, med hvilken begrundelse dette skete (jvf. indledning). Problemet er her, at Lenin ikke direkte behandler dette spørgsmål, hvorfor vi er tvunget til en indirekte approach, hvor vi behandler den del af Lenins kritik af disse partier, der er relevant herfor.⁶⁸

Lenins kritik af socialrevolutionære og menshevikker kan med nærværende artikels problemstilling for øje sammenfattes i tre hovedkritikpunkter. For det første forsøg på at omstyrte sovjetmagten/manglende anerkendelse af sovjetmagten; for det andet i anvendelse af terror og våbnet opstand og for det tredje i støtte til borgerskabet. Den første anklage, at søge at omstyrte sovjetmagten, hæftes imidlertid op på et bredt spektrum af begrundelser. Herunder et strukturelt: agitation for den konstituerende forsamling.⁶⁹ Endvidere indgår heri en politisk indholdsmæssig begrundelse (for eksempel forskellig opfattelse af landbrugspolitikken og af Brest-Litovsk fredsslutningen).⁷⁰ Desuden er ikke konkretiseret "sammen sværgelse" imod sovjetmagten (hvor de socialrevolutionære og menshevik-

67) Menshevikerne blev således i foråret 1918 udsat for forfølgelse i form af blandt andet fængslinger, hvor partiet vandt frem ved valgene (se herom Shapiro, op.cit., p. 192). Anarkisterne udsattes i maj 1918 for et våbnet angreb, hvor 600 anarkister blev arresteret (se nærmere herom ibid., p. 184) og Bettelheim, op.cit., p. 233. Ifølge Schapiro var generelt ikke de dekretmæssige forbud, men den arbitrære undertrykkelse af partierne afgørende. (Se Schapiro, op.cit., pp. 170ff.).

68) Problemet er her, at Lenin selv ikke direkte sætter den nedenfor behandlede kritik af disse partier sammen med repressionen over for disse. Når denne kritik alligevel har interesse, skyldes det to forhold. For det første at den ikke-dekretmæssige undertrykkelse, som nævnt, havde stor betydning og for det andet at Lenins kritik må formodes at udtrykke opfattelsen hos de dominerende/afgørende dele af partiet. M.a.o. må der formodes at være en sammenhæng mellem Lenins kritik og den faktiske bolshevikkiske repression over for disse. Mht. to af kritikpunkterne: manglende anerkendelse af/omstyrtelse af sovjetmagten og terror/våbnet opstand indgik disse i begrundelsen for udelukkelsen af menshevikker og socialrevolutionære (jvf. nedenfor).

69) Jvf. for eksempel Rede über die Auflösung der Konstituierenden Versammlung, L.W., Bd. 26, p. 441. Pladsen tillader ikke mere udførlige henvisninger (se for sådanne også til de følgende punkter Munk, op.cit., pp. 146-153). Se om den konstituerende forsamling ibid., pp. 110-123.

70) Jvf. for eksempel Über die Hungersnot, L.W., Bd. 27, p. 388 og Ausserordentlicher 4. Gesamtrussischer Sowjetkongress, L.W., Bd. 27, pp. 167-68.

kerne skulle indgå sammen med de borgerlige partier).⁷¹ Endelig indrages partiernes tilsidesættelse af sovjetmagten i blandt andet Ukraine og Kaukasus.⁷² Det problematiske er således den identifikation af bolshevikisk politik med sovjetmagten, der kan udledes af disse forskelligartede begrundelser. En kamp imod bolshevikkerne synes således eo ipso at indebære en kamp imod sovjetmagten.

For det andet anklagedes menshevikkerne og de socialrevolutionære for terror og væbnede opstande.⁷³ Hvad angår de socialrevolutionære var denne kritik i vid udstrækning korrekt. Problemet i Lenins kritik er især, at han ikke altid klart skelner mellem de to partier, idet det menshevikiske parti vendte sig imod terror som middel til bekæmpelse af bolshevikkerne.⁷⁴ Lenins anklager mod menshevikkerne uden for de bolshevikisk kontrollerede dele af Rusland kan næppe legitimere den ikke-dekretmæssige undertrykkelse af menshevikkerne på "bolshevikisk territorium".⁷⁵

For det tredje beskyldtes de to partier for at støtte borgerskabet. Men også dette kriterium var sammensat. Disse partiers principielle krav om demokratiske rettigheder som også gældende for Kadetterne, indgik således på linie med andre begrundelser heri.⁷⁶ M.a.o. nægter Lenin at skelne mellem et principielt krav om demokratiske rettigheder og dets politiske effekt. Anarkisterne eller rettere de forskellige anarkistiske grupper vil ikke blive behandlet nærmere. Hvad angår de venstresocialrevolutionære gælder det,

71) Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht, L.W., Bd. 27, p. 232.

72) Bericht über die Aussenpolitik ..., L.W., Bd. 27, p. 369.

73) Se for eksempel Entwurf eines Dekrets über die Auflösung der Konstituierenden Versammlung, L.W., Bd. 26, p. 234.

74) Schapiro konkluderer således på en længere gennemgang af menshevikernes adfærd: "The charge against the Mensheviks as a party of supporting armed anti-communist activity was manifestly false, although constantly reiterated". (Schapiro, op.cit., p. 195). Cole anfører følgende: "The policy followed by the Mensheviks in these areas [de bolshevikkontrollerede dele AM] after the Bolshevik coup was essentially one of peaceful, constitutional opposition". G.D.H. Cole, A History of Socialist Thought, Vol. IV, Part 1, London, 1961, p. 198.

75) Se for eksempel om de transkaukasiske mensheviker, ibid., pp. 205-208.

76) Jvf. for eksempel Vom Zentralkomitee der SDAPR(B), L.W., Bd. 26, pp. 301-302 og Leute aus jener Welt, L.W., Bd. 26, p. 431.

at disse, så længe de ikke anvendte terror, ikke blev lagt nævneværdige hindringer i vejen.⁷⁷

Medens den ovenfor skitserede proces som nævnt ikke fandt sted under totalt fravær af krigshandlinger, skal vi i det følgende behandle udviklingen under den "egentlige" borgerkrig.

6. Fra borgerkrigen til begyndelsen af NEP

6.1. Demokratiske rettigheder generelt

Til belysning af nærværende periode vil kun visse af Lenins mest centrale skrifter blive behandlet. Lenins formuleringer herom er i vid udstrækning en gentagelse af hans formuleringer i den tidlige periode.

Som i den første periode efter revolutionen fremgår det, at de demokratiske rettigheder ikke gælder for borgerskabet (eller mere bredt udbytterne). Men dette formuleres nu mere eksplicit og præcist end tidligere.⁷⁸ For de undertrykte klasser og lag er der derimod tale om en højere form for demokrati, hvor dette kommer til udtryk i sovjetmagts stillen de bedste bygninger og trykkerier m.v. til rådighed for disse. Herved negeres de "hykleriske" borgerlige frihedsrettigheder.⁷⁹ Sammenholdes dette imidlertid med den faktiske situation på området på dette tidspunkt, oktober/november 1918, synes⁸⁰ det klart, at retten til at benytte disse "ressourcer" imod bolshevikkerne ikke er indeholdt i Lenins begreb for demokratiske rettigheder, i hvert tilfælde ikke, hvis dette sker i partiorganiseret form. Men dette fremgår ikke eksplicit hos Lenin.

I spørgsmålet om "opposition" refererer Lenin til dets anvendelsesområde som udelukkende værende et begreb for den fredelige og parlamentariske kamp og som ikke havende nogen mening i en revolution og borgerkrig, hvor borgerskabet ikke viger tilbage for nogen

77) Se Munk, op.cit., pp. 153-158 og p. 161.

78) Die proletarische Revolution und der Renegat Kautsky, oktober/november 1918, L.W., Bd. 28, p. 233.

79) Ibid., p. 247 og p. 243 og se nærmere om Lenins argumentation, ibid., pp. 240-48.

80) Jvf. behandlingen af partierne (dels den allerede gennemførte og dels nedenunder).

forbrydelse.⁸¹ Imidlertid udtaler han sig ikke her om "tilladeligheden" af en socialistisk opposition inden for sovjetterne.

Spørgsmålet om almindelig valgret behandles af Lenin på et ikke-principielt plan. Fratagelsen i den russiske revolution af valgretten for personer, der beskæftiger fremmed arbejdskraft, er således et "nationale Sonderfrage und keine allgemeine Frage der Diktatur".⁸² Dog mener Lenin, at borgerskabets tab af valgret også kan blive nødvendig i den kommende vesteuropæiske revolution.⁸³

Mens Lenin som nævnt i hovedsagen gentager sine tidligere formuleringer om demokratiske rettigheder, skal det bemærkes, at han i marts 1919 omtaler demokratiseringen af pressefrihed indebærende uddeling af ressourcer til partier, foreninger m.v. ikke længere som en umiddelbar mulighed, men som et spørgsmål, hvis realisering placeres i fremtiden.⁸⁴

En vis præcisering af de demokratiske rettigheders rækkevidde finder vi i Lenins udtalelser i december 1919. Heri insisterer Lenin på, at forfatningens rettighedskatalog er overholdt, i hvilken forbindelse han fremhæver, at personer eller grupper af personer mister rettighederne, hvis disse ... diese zum Nachteil der Interessen der sozialistischen Revolution ausnutzen".⁸⁵ Dette betyder m.a.o., at et indholdsmæssigt politisk kriterium, hvis anvendelse bolshevikkerne konkret er bestemmende for, sætter grænsen for legitim eller ikke legitim udnyttelse af de demokratiske rettigheder. Hvilken betydning dette har for partierne behandles i det følgende.

6.2. Etableringen af eneste-parti-systemet

Medens der i den første periode efter revolutionen kun skete en illegalisering af borgerlige partier, indledes borgerkrigen med

81) Die proletarische Revolution und ..., op.cit., p. 272.

82) Ibid., p. 254.

83) Ibid., pp. 254-55. Desuden afviser Lenin at tale om almindelig valgret i Pariserkommunen, da Frankrig også geografisk var splittet i to fjendtlige lejre (ibid., p. 238). Imidlertid er dette kun delvist korrekt, idet ikke hele borgerskabet var flygtet fra Paris. Se herom Kristian Gleditsch, Pariserkommunen, Pax, Oslo, 1971, pp. 23-24.

84) 1. Kongress der Kommunistischen Internationale, 2.-6. marts 1919, L.W., Bd. 28, p. 475.

85) 7. Gesamtrussischer Sowjetkongress, 5.-9. december 1919, L.W., Bd. 30, p. 229.

officielle indgreb mod de erklærede socialistiske partier. Således blev menshevikkerne og de socialrevolutionære 14. juni 1918 udelukket fra den centrale eksekutivkomité. Desuden opfordredes de lokale sovjetter til at foretage lignende skridt. Begrundelsen bestod dels i, at partierne var i færd med oprørsforsøg, og dels i, at sovjetfjendtlige partiers repræsentation i sovjetterne var utiladelig. Mht. de socialrevolutionære var anklagen korrekt, idet disse støttede den tjekkiske legions opstand og nægtede at acceptere sovjetmagten.⁸⁶ Hvad angår menshevikkerne, fortsatte disse den "legale opposition" inden for bolshevikkisk territorium, dog var den anden begrundelse korrekt i den forstand, at menshevikkerne stadig fastholdt kravet om den konstituerende forsamling, men et flertal af partiet afviste ikke sovjetterne.⁸⁷ I praksis fik disse udelukkelser ikke den store betydning, idet partimedlemmerne allerede forud herfor hyppigt udsattes for fængsling.⁸⁸

Disse udelukkelser mødte kritik fra blandt andet den tyske socialdemokrat Kautsky, som anførte, at man ikke havde udelukket bestemte personer for at begå strafbare handlinger, men i stedet bestemte partier. I sit svar til Kautsky ironiserer Lenin p.d.e.s. over de omstændelige procedurer, Kautsky tilskrives at forlange overholdt. P.d.a.s. henviser Lenin dels til menshevikkernes og de socialrevolutionæres adfærd i områder uden for bolshevikkisk kontrol og dels til deltagelse i den tjekkiske legions opstand.⁸⁹ Hvad angår sidstnævnte, kan Lenins ovenfor påviste tendens til ikke eksplicit at sondre mellem de to partier, hvad angår opstand/terror, igen iagttages.

86) Se herom Schapiro, op.cit., pp. 151ff. Ifølge Bettelheim greb de socialrevolutionære endvidere til individuel terror efter opløsningen af den konstituerende forsamling (Bettelheim, op.cit., p. 231). De socialrevolutionære deltog også i en række "oprørsregeringer" (jvf. Schapiro, op.cit., pp. 156-61).

87) Ibid., pp. 190-194. Se om den specielle situation for de transkaukasiske menshevikker Cole, op.cit., pp. 205-208, og om menshevikkernes opfattelse af sovjetterne O. Anweiler, Rådsbevægelsen i Rusland 1905-1921, Århus (Modtryk), pp. 251-52.

88) Jvf. Schapiro, op.cit., pp. 190-94.

89) Die Proletarische Revolution und der Renegat Kautsky, oktober, november 1918, L.W., Bd. 28, p. 276.

Midt i juli udelukkedes de venstresocialrevolutionære ligeledes fra sovjetterne, hvor begrundelserne var mord og oprørsforsøg. Skønt bolshevikerne på det formelle plan her skelnede mellem "kriminelle" personer og partiet, fik denne sondring ikke den store betydning i praksis.⁹⁰ Lenin opfordrede til en skånselsløs kamp imod oprøret og søgte at kæde dette sammen med kulakkernes oprør.⁹¹ Anarkisterne blev aldrig formelt udelukkede, men blev også hyppigt udsat for bolshevikkisk repression.⁹²

Generelt gælder det, at de øvrige erklærede socialistiske partier herefter (dvs. fra sommeren 1918) kun eksisterede i det omfang, det blev "tålt" af bolshevikerne.⁹³ Dog skal det påpeges, at den bolshevikkiske praksis over for disse partier var stærkt svingende, hvorfor den gradvise "eliminering" af disse partier næppe kan ses som et led i en bevidst strategi/plan herfor.⁹⁴ Fra begivenhederne omkring Kronstadt-oprøret (marts 1921) og dets nedkæmpelse afløstes denne skiftende kurs dog af ren repression.⁹⁵

Lenin så oprøret som et udtryk for småborgerskabets vaklen, hvilket imidlertid objektivt udgjorde en støtte til de reaktionære kræfter.⁹⁶ Mens oprørernes krav om sovjetmagt kombineret med demokratiske rettigheder blev afvist, blev deres økonomiske krav indfriet med NEP.⁹⁷

Også i den her behandlede periode er Lenins kritik og afvisning af de "småborgerlige" partier konkret begrundet i enten disses adfærd eller landets situation. En principiel begrundelse for det

90) Se Schapiro, op.cit., pp. 121-124.

91) Telegramm an J.W. Stalin, 7. juli 1918, L.W., Bd. 27, pp. 534-35, og Telegramm an das Exekutivkomitee von Sadonsk, 17. august 1918, L.W., Bd. 35, p. 329.

92) Schapiro, op.cit., pp. 184ff.

93) Carr, vol. 9, op.cit., p. 193, og Anweiler, op.cit., p. 270.

94) Både Bettelheim og Carr fremhæver den stærkt svingende praksis. (Carr, vol. 1, op.cit., pp. 160-78, og Bettelheim, op.cit., pp. 236-39.

95) Se om menshevikerne Schapiro, op.cit., p. 205, om de venstre-socialrevolutionære ibid., p. 127, og om anarkisterne, ibid., pp. 185-186. Dog overlevede visse anarkistiske grupper helt frem til 1927-28 (jvf. Bettelheim, op.cit., pp. 234-35.

96) 10. Parteitag der KPR(B), marts 1921, L.W., Bd. 32, pp. 182-183.

97) Se oprørernes paroler i Niels Brunse og H.J. Nielsen, Oprøret i Kronstadt 1921, et dokumentarium, Kbh. 1973, f.eks. p. 76 og p. 80. Se også Anweiler, Rådsbevægelsen, op.cit., pp. 286-96.

faktisk etablerede eneste-parti-system er således fraværende. Mht. den decisive instans til afgørelse af legalisering/illegalisering erkender Lenin åbent, at afgørelsen ligger i bolshevikkernes centralkomité.⁹⁸ I spørgsmålet om, hvilke kriterier der kan siges at ligge til grund, er Lenins svar til dels konjunkturt bestemt. I "forbudene" imod menshevikker og socialrevolutionære indgik manglende accept af sovjetmagten og terror (jvf. ovenfor). Et yderpunkt i liberal retning finder vi i november 1918, hvor kravet synes at være afstandtagen fra de allieredes intervention og i øvrigt blot gode naboskabsforhold. I samme forbindelse opfattes kamp imod de småborgerlige demokrater som ideologisk kamp.⁹⁹ I praksis ophørte repressionen dog ikke over for menshevikkerne og de socialrevolutionære, efter at disse var blevet legaliserede.¹⁰⁰ Lenin fremkom da også allerede kort efter legaliseringen med utvetydige trusler over for de to partier.¹⁰¹ I december 1919 hævder Lenin (som nævnt ovenfor), at forfatningens frihedsrettigheder er overholdt. Lenins læsning af den ovennævnte paragraf indebærer imidlertid, at ethvert parti må kunne forbydes ud fra en indholdsmæssig politisk betragtning om, hvad der tjener den socialistiske revolutions interesser. På samme tidspunkt afviser Lenin kravet om etablering af de traditionelle juridiske rettigheder, også hvor disse udstrækkes til eks-

98) Jvf. Versammlung der Moskauer Parteiarbeiter, november 1918, L.W., Bd. 28, p. 209.

99) Ibid., p. 209 og p. 219.

100) Menshevikkerne blev "legaliserede" 30. november 1918. Legaliseringen var ifølge Carr et resultat af partiets oktoberteser. Heri anerkendtes oktoberrevolutionens historiske nødvendighed, og sovjetmagten om ikke principielt, så dog som bestående kendsgerning. Desuden lovede partiet aktiv støtte i kampen imod de hvide (jvf. Carr, op.cit., p. 179). De socialrevolutionære blev legaliserede i februar 1919. Legaliseringen ændrede dog ikke afgørende på partiernes situation. Menshevikkerne blev fortsat holdt ude af de lokale sovjetter og udsattes hyppigt for fængslinger ofte uden begrundelse (Schapiro, op.cit., p. 196). Til belysning af konsekvenserne for de socialrevolutionære kan det nævnes, at partiets centrale avis allerede efter 9 dage blev lukket, fordi der heri var stillet krav om frie valg. (Se ibid., pp. 162-63, og i øvrigt om sikkerhedspolitiets forfølgelse af de to partier Carr, op.cit., pp. 180-184).

101) Lenin udtaler således på bolshevikkernes 8. partikongres, at mens fjenden er borgerskabet, vil det proletariske diktators forholdsregler også blive anvendt imod de småborgerlige demokrater, hvis disse tilslutter sig borgerskabet (8. Parteitag der KPR(B), marts 1919, L.W., Bd. 29, spec. pp. 135-37).

klusivt at gælde for det arbejdende folk, som et krav om tilbagevenden til borgerligt demokrati.¹⁰²

Endelig efter borgerkrigens slutning formuleres et kriterium - ganske vist stadig konkret begrundet, som reelt er ensbetydende med et eneste-parti-system, idet selve artikulationen af en afvigende politik indebærer repressalier, der umuliggør det pågældende partis eksistens.¹⁰³ Desuden afviser Lenin eksplicit berettigelsen af en opposition, også hvor denne består af - i Lenins terminologi - småborgerlige partier.¹⁰⁴ Som begrundelse for afvisning af de øvrige partier anføres i maj 1921 blandt andet, at Rusland er omgivet af hele verdens borgerskab, som vil udnytte enhver vaklen, og at de socialrevolutionære og menshevikkerne ved at fjerne småborgerskabet fra bolshevikkerne bevirker en magtforskydning til gunst for borgerskabet.¹⁰⁵ M.a.o. en anklage for at føre en forkert politik. Senere i 1922 under NEP benyttes som begrundelse, at Ruslands situation er at ligne med en hær på tilbagetog.¹⁰⁶

102) Menshevikken Martov stillede på 7. alrussiske sovjetkongres i december 1919 krav om overholdelse af forfatningen (dvs. forfatningen udarbejdet af bolshevikkerne). Herunder krævedes blandt andet presse- og forsamlingsfrihed. Menshevikkernes krav var klassebestemte i den forstand, at de accepterede indskrænkningen for personer, der ikke tog del i "public productive labour" (se Carr, *op.cit.*, p. 182 og Schapiro, *op.cit.*, pp. 198-99). Se Lenins svar 7. Gesamtrussischer Sowjetkongress, december 1919, L.W., Bd. 30, p. 222.

103) Den klareste formulering finder vi på bolshevikkernes 11. partikongres marts-april 1922, hvor Lenin udtaler om menshevikkerne "Wer den Menschewismus öffentlich manifestiert, den müssen unsere Revolutionsgerichte erschiessen lassen, sonst sind das nicht unsere, sondern wer weiss was für Gerichte" (L.W., Bd. 33, p. 269).

104) Jvf. "Wir haben anderen Sorgen, als uns auf "Konferenzen" mit "Oppositionen" abzugehen". Oppositionens plads er ifølge Lenin enten i fængsel eller i udlandet. Über die Naturalsteuer, skrevet april 1921, offentliggjort maj samme år, L.W., Bd. 32, pp. 376-77. Resultatet af offentliggørelsen af Lenins skrift blev en storstilet kampagne mod blandt andet menshevikkerne med talrige arrestationer og deportationer til følge (Se herom J. Martow, Geschichte der russischen Sozialdemokratie (Nachtrag von Th. Dan), Berlin 1926, Reprint Erlangen 1973, p. 319).

105) Über die Naturalsteuer, L.W., Bd. 32, pp. 376-77.

106) 11. Parteitag der KPR(B), L.W., Bd. 33, p. 268.

7. Baggrunden for eneste-parti-systemet. Nogle hypoteser

Afslutningsvis skal vi forsøge at forklare etableringen af eneste-parti-systemet, hvor vi vil koncentrere os om fjernelsen af den erklærede socialistiske opposition. I første omgang vil dette ske ved hjælp af de fra Lenin udledte begrundelser. Dernæst søges udviklingen forklaret ud fra borgerkrigen.

Ophævelsen af flerpartisystemet kunne således forklares ved, at de ifølge Lenin småborgerlige partier, der vaklede mellem udbytterne og proletariatet, i sidste instans støttede udbytterne. Imidlertid er det her nødvendigt at foretage en præcisering af "støtte". Betyder det en aktiv militær støtte til de hvide eller de udenlandske interventionstyrker, eller betyder det at forfægte en fra bolshevikerne afvigende politisk opfattelse, hvor visheden om at den bolshevikkiske taktik objektivt/historisk er korrekt, må medføre, at en anden politik objektivt indebærer støtte til udbytterne. Hos Lenin var begge opfattelser til stede, dog således at den sidst anførte betydning fra Kronstadt anvendes som enebegrundelse. Den førstnævnte betydning peger frem mod terror som kriterium.

Således kunne den hypotese opstilles, at bolshevikerne nødvendigvis måtte udelukke de øvrige partier, da disse anvendte terror. Denne kan forklare repressionen over for store dele af de socialrevolutionære, store dele af anarkisterne og de venstresocialrevolutionære og anarkisterne, og over for enkeltstående menshevikker. Men den er ude af stand til at forklare indgrebene over for de øvrige dele af disse partier og specielt repressionen over for det menshevikkiske parti.¹⁰⁷

Endvidere kan umuliggørelsen af de øvrige partiers eksistens ses som et resultat af disses manglende accept af sovjetmagten. Forskellen i bolshevikkernes adfærd over for menshevikker og socialrevolutionære p.d.e.s. og venstresocialrevolutionære p.d.a.s. kunne således siges at støtte denne hypotese. Imidlertid melder der sig

107) Carr opsummerer sin gennemgang af vejen med et eneste-parti-system på følgende måde "If it was true that the Bolshevik regime was not prepared after the first few months to tolerate an organized opposition, it was equally true that no opposition party was prepared to remain within legal limits. The premise of dictatorship was common to both sides of the argument", (Carr, vol. 1, op.cit., p. 190.). Imidlertid har Carr intetsteds dokumenteret, hvorledes og hvornår det menshevikkiske parti forlod den legale oppositions kurs. Og samtidig redegør han selv for den repression, som også den "legaliserede" opposition blev udsat for (ibid., pp. 181-83).

det problem, at skønt for eksempel menshevikerne i perioden accepterede sovjetmagten - om end kun som bestående kendsgerning - blev de ganske vist formelt legaliserede, men stadigvæk forhindredes de reelt i at arbejde frit. Desuden hindredes de venstre-socialrevolutionære, der fra januar 1918 bekendte sig til sovjetmagten, også i sidste instans i at fungere. Bortset herfra skal det bemærkes, at Lenin i vid udstrækning identificerede sovjetmagten med bolshevikkisk politik (jvf. ovenfor). Ligesom det kan problematiseres, om bolshevikerne var garant for en råds(sovjet)magt.¹⁰⁸ Dog må denne begrundelse tillægges en vis betydning.¹⁰⁹

Endvidere kunne borgerkrigen kombineret med den udenlandske intervention hævdes at umuliggøre eksistensen af demokratiske rettigheder og herunder et flerpartisystem. Til støtte herfor kan anføres, at de socialrevolutionæres støtte til den tjekkiske legions opstand begrundede en udelukkelse af partiet og mere generelt, at repressionen over for de øvrige partier tiltog betydeligt under borgerkrigen. Imidlertid udgør borgerkrigen ikke en tilstrækkelig forklaring, idet der allerede forud for denne foretoges betydelige indgreb over for de erklærede socialistiske partier. Forklaringen er desuden modsætningsfyldt. Anweiler ser således den periodisk mildere kurs over for den socialistiske opposition som værende bestemt af en voksende trussel fra de "hvide", hvorfor bolshevikerne havde behov for oppositionens loyalitet eller betingede støtte, medens behovet herfor svandt ved mindsket trussel.¹¹⁰ Denne forklaring kan også rumme den skærpede repression efter borgerkrigens slutning. Dog må borgerkrigen alligevel tillægges en vis forklaringsværdi, idet en politisk konkurrence inden for sovjetterne kunne frembyde betydelige vanskeligheder i en situation, hvor den interne strid kunne udnyttes af de hvide til militære landvindinger.

108) Således brød bolshevikerne med rådsdemokratiet på en række områder, blandt andet et så afgørende princip som valg og afsættelighed, der i januar 1921 karakteriseres som en anarko-syndikalistisk afvigelse (Die Krise der Partei, L.W., Bd. 32, pp. 37-38). Se generelt for en problematisering af Lenin som garant for rådsdemokratiet Munk, op.cit., pp. 188-238, og angående forholdet parti - rådsagt, pp. 306-33.

109) Bettelheim anfører netop de forskellige partiers reelle holdning til Sovjetmagten som afgørende for bolshevikkernes forholden sig til disse (Bettelheim, op.cit., p. 231).

110) Anweiler, Rådsbevægelsen, op.cit., p. 271.

Disse hypotesers manglende mulighed for en tilstrækkelig forklaring af eneste-parti-systemets etablering peger på nødvendigheden af en inddragelse af andre elementer i den leninske teori. I den forbindelse er Lenins partiteori central.¹¹¹ Heri ses partiet som fortolkeren og bæreren af den videnskabelige socialisme, som repræsenterede arbejderklassens historiske interesser og dermed socialismen. Medens der som nævnt ikke i partiteorien kan siges at indgå opfattelsen af et eneste-parti-system, indebærer partiets ledende og opdragende rolle dels i forhold til arbejderklassen og dels i forhold til alliancepartnerne, det øvrige arbejdende folk, en et-parti-teori. Denne et-parti-teori med den stærke betoning af partiets historiske og videnskabelige rolle må imidlertid kombineres med Lenins ringe interesse for et numerisk folkeflertal som handlingsvejledning.¹¹² Endvidere må partiteorien kombineres med Lenins tendens til at forholde sig konkret, dvs. ikke principielt til de demokratiske rettigheder. Dette kan også udtrykkes som en tendens til en "objektiv" forholden sig. Hermed sigtes der til rettighederne vurderet ud fra, hvorledes udnyttelsen af disse konkret vil påvirke styrkeforholdet mellem klasserne.¹¹³ Endelig må partiteorien læses i sammenhæng med stats- og diktaturbegrebet. Ud fra disse begreber (blandt andet statens primære funktionsbestemmelse og diktaturet som støttende sig direkte på tvang og rettens væren underlagt klassekampen) må der antages at være en ringe "barriere" i springet fra ideologisk kamp til ren repression over for politiske modstandere.

Et udgangspunkt i en "leninsk" teori synes om ikke at nødvendiggøre, så dog sandsynliggøre indførelsen af et eneste-partisystem.

111) Se herom Munk, op.cit., pp. 66-93, specielt pp. 92-93.

112) Dette kom blandt andet til udtryk ved selve magtovertagelsen 26. oktober 1917, hvor den formal-demokratiske legitimering spillede en ringe rolle hos Lenin, ved dannelsen af en ren bolshevikkisk regering efter denne og ved opløsning af den konstituerende forsamling januar 1918. Se om folkeflertalsproblematikken ibid., pp. 94-124. Det kan her diskuteres, hvad der er "årsag" og selvstændige faktorer. Folkeflertalsopfattelsen hos Lenin kunne således ses som også afledt af partiteorien. Samme problem opstår ved nogle af de nedennævnte faktorer.

113) Lucio Magri når ud fra andre overvejelser frem til demokratiske rettigheder værende subsumeret klassekampen hos Lenin (jvf. "Für einen neuen Realismus" i Colletti m.fl., Über Lenins "Staat und Revolution" - Heute, Merveverlag, Berlin 1970.

Dog skal de - tidligere påpegede - store vanskeligheder, den russiske revolution stod overfor, ikke glemmes.

Endelig skal siges, at styrken i Lenins opfattelse af demokratiske rettigheder lå i, at disse blev relateret til det samlede sociale system. Således sås afskaffelsen af udbytning og tilvejebringelsen af materielle ressourcer til udnyttelsen af rettighederne som en forudsætning for rettighedernes reelle eksistens. En positiv lære af Lenin i spørgsmålet om demokratiske rettigheder i overgangssamfundet må efter min mening tage udgangspunkt i disse to momenter. Men hvis disse skal bruges offensivt af venstrefløjen i en kritik af det borgerlige demokrati, må de kombineres med eksistensen af principielt definerede juridiske rettigheder. Uden disse vil de borgerliges og socialdemokraternes monopol på demokratiet, der består i, at det borgerlige demokrati sættes lig med demokrati overhovedet, næppe kunne brydes af venstrefløjen.